

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

СУЛЕЙМАНОВА Яніна Олегівна

УДК 81'1:811.111+811.112.2+398.9

**АКСІОЛОГІЧНА СЕМАНТИКА ПАРЕМІЙ З КОМПОНЕНТАМИ НА
ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ: *ВОДА, ВОГОНЬ, ПОВІТРЯ І ЗЕМЛЯ***

(на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Матвєєва Наталія Петрівна,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, професор кафедри англійської філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Краснобаєва-Чорна Жанна Володимирівна,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології;

кандидат філологічних наук, доцент,
Орел Анна Сергіївна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
доцент кафедри германської та слов'янської філології.

Захист відбудеться «25» жовтня 2018 року о 16 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» МОН України за адресою: 65045 м. Одеса, вул. Єврейська, 25.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» МОН України за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «25» вересня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Дружина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень значним є інтерес науковців до зв'язку мови й культури, до процесів вербалізації культури в мові, а також до мови як засобу, за допомогою якого людина стає частиною культури.

Одним із найпотужніших прошарків мови з точки зору фіксації культурної інформації є пареміологічний склад, зокрема прислів'я та приказки, що становлять його ядро. Прислів'я та приказки вивчалися та вивчаються з різних аспектів: *функціонального* (С. І. Величко, Т. А. Зінов'єва, О. В. Корень, О. В. Мерзлікіна, В. В. Прутчикова, Л. І. Шагіахметова), *когнітивного* (Ю. В. Абрамова, С. В. Єврасьва, Н. Н. Шарманова), *комунікативного* (О. В. Дуденко), *прагматичного* (В. В. Калько, Ж. В. Колоїз, Н. В. Піддубна), *структурного* (О. Л. Овсянко, Г. Л. Пермяков, Г. Ю. Садова) та *лінгвокультурного* (М. Ф. Алефіренко, О. А. Дмитрієва, Н. М. Семененко, А. І. Скробот, Т. В. Яценко, З. Г. Коцюба, Т. Осіпова). Серед закордонних вчених дослідженню прислів'їв та приказок приділяли увагу Ч. Банда (Ch. Banda), А. Дандіс (A. Dandes), Р. Хонек (R. Honeck), Ч. Малунга (Ch. Malunga), М. Менсер (M. Manser), В. Мідер (W. Mieder), А. Націціоне (A. Naciscione), Н. Норік (N. Norrick), А. Тейлор (A. Taylor), Дж. Вайт (G. White) та інші. Останнім часом у межах лінгвокультурного підходу помітне зростання інтересу науковців до *ціннісної категоризації* світу, у зв'язку з чим пареміологічний склад мови стає важливим об'єктом наукових розвідок. Проблематика *лінгвоаксіологічного* вивчення фольклорних афоризмів розробляється в дослідженнях І. О. Голубовської, В. В. Калько, В. В. Леснової, О. І. Лизлова, А. К. Погребняк, О. Ю. Рвачевої, Н. М. Семененко, Т. А. Солдаткіної, І. Ю. Юдіної та ін.

Незважаючи на широкий спектр робіт, присвячених лінгвокультурним та аксіологічним особливостям прислів'їв та приказок, ціннісне значення паремій з компонентами на позначення природних стихій ще не було предметом окремого дослідження, що обумовлює **актуальність** дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у рамках наукової теми кафедри англійської філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Актуальні питання національно-когнітивної та національно-мовної картин світу та проблеми міжкультурної комунікації», зареєстрованої в Українському інституті науково-технічної експертизи та інформації (номер державної реєстрації 0112U007695). Автором досліджувалася паремія з компонентами на позначення природних стихій, а саме їх аксіологічна семантика, типи цінностей, що реалізуються в матеріалі дослідження, та способи вираження категорії оцінки. Тема дисертації затверджена (протокол №4 від 10 грудня 2015 року) та уточнена (протокол №5 від 17 травня 2018 року) на засіданні Вченої ради Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Метою дослідження є визначення спільних та національно-специфічних елементів у слов'янській та германській ціннісних картинах світу.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретично-методологічну основу дослідження;

- визначити зафіксовані в лексикографічних джерелах асоціативно-символічні значення компонентів *вогонь, вода, повітря* і *земля*;
- проаналізувати культурно-конотативне значення паремій та визначити зафіксовані в них цінності;
- виявити спільні й відмінні елементи у германській та слов'янській ціннісних картинах світу;
- виявити способи вираження оцінки у пареміях з компонентами на позначення природних стихій в англійській, німецькій, українській та російській мовах;
- з'ясувати спільні та відмінні риси в пареміях чотирьох мов в структурно-семантичному аспектах.

Об'єктом дослідження є семантика англійських, німецьких, російських та українських прислів'їв і приказок з компонентами на позначення природних стихій.

Предметом дослідження є аксіологічне значення англійських, німецьких, українських і російських прислів'їв та приказок з компонентами *вогонь, вода, повітря* і *земля*.

Матеріалом дослідження слугували англійські, німецькі, російські та українські прислів'я та приказки з компонентами на позначення природних стихій, відібрані з авторитетних лексикографічних джерел. Зокрема, під час пошуку *англійських паремій* з компонентами *fire, water, air* та *earth* було використано словник видавництва Oxford у двох версіях перевидання – “The Concise Oxford Dictionary of English Proverbs” англійських лексикографів Дж. Сімпсона (J. Simpson, 1992) та Дж. Спіка (J. Speake, 2008), “Dictionary of proverbs” (1997 р.) та “The Facts On File Dictionary of Proverbs. Second Edition” (2007 р.) за авторствами укладачів більше 150 довідкових та лексикографічних творів Д. Пікерінга (D. Pickering) та М. Менсера (M. Manser) відповідно, а також словник “The Wordsworth Dictionary of Proverbs” (1993) автора Дж. Л. Аперсона (G. L. Apperson) та “Rodgers Dictionary of Proverbs” (2017) за авторством Б. Роджерса (B. Rodgers). Крім того, було використано матеріали Toronto World's proverb contest (Світовий конкурс прислів'їв у Торонто), які були опубліковані у книзі “Book of English Proverbs” (1912). *Німецькі прислів'я та приказки* з компонентами *Feuer, Wasser, Luft* та *Erde* вибрані з чотиритомного словника “Deutsches Sprichwörter-Lexicon” (1867, 1870, 1873, 1876 pp.) німецького фольклориста XIX століття Карла Фрідріха Вільгельма Вандера (Karl Friedrich Wilhelm Wander), а також довідника “Sprichwörter, Sprichwörtliche Redensarten: Russisch-Deutsches Wörterbuch” (1984 р.) відомого видавництва Duden та веб-ресурсів “Aphorismen.de” та “Sprichwörter.net”. *Українські паремії* з компонентами *вогонь, вода, повітря* й *земля* було відібрано з лексикографічних джерел відомих українських фольклористів, таких як «Українські прислів'я та приказки» М. Пазяка (1976 р.), «Українські прислів'я та приказки» В. Бойко (1978 р.), «Українські прислів'я та приказки» С. Мишанича та М. Пазяка (1983 р.), а також перевидання збірки версії 1864 року «Українські приказки, прислів'я, і таке інше» М. Номиса в 1993 р. та «Збірка українських приказок та прислів'їв» А. Багмета, М. Дашенко, К. Андрущенко (2004 р.). *Російські прислів'я та приказки* з компонентами *огонь, вода, воздух* та *земля* було вибрано з таких словників:

«Русские пословицы и поговорки» (1988 р.) за редакцією філолога-фольклориста та почесного професора МДУ імені М. В. Ломоносова В. П. Анікіна, «Словарь русских пословиц и поговорок» (2000 р.) за авторством відомого фразеолога В. П. Жукова, «20 000 Русских пословиц и поговорок» (2009 р.) за авторством Л. Михайлової, перевидання словника В. Даля «1000 русских пословиц и поговорок» (2010 р.), упорядковане А. М. Філіповим, а також «Большой словарь русских пословиц» (2010 р.), упорядкований фразеологами-етнолінгвістами В. М. Мокієнко та Т. Г. Нікітіною.

Усього матеріал дослідження нараховує 1670 паремій, з них 445 – англійські прислів'я та приказки, 460 – німецькі паремії, 374 одиниці – російські паремії, 391 – українські прислів'я та приказки.

Методологія і методи дослідження. У роботі використовуються такі методи дослідження: *описово-аналітичний* (вживається для опису теоретичного доробку з проблеми дослідження та обґрунтування основної концепції роботи), *лексико-семантичний метод* (для аналізу денотативного та конотативного значення досліджуваних прислів'їв та приказок); *метод контекстуального аналізу* (для виявлення асоціативно-символічного значення образів стихій у досліджуваних прислів'ях та приказках); *інтерпретаційний аналіз* (для виявлення аксіологічної семантики прислів'їв та приказок, що аналізуються); *зіставний метод* (з метою виявлення спільних та відмінних структурно-семантичних та ціннісних характеристик досліджуваних прислів'їв та приказок, а також виокремлення інтеграційних та диференційних аспектів слов'янської та германської ціннісних картин світу). Елементи *кількісного аналізу* вживаються з метою унаочнення результатів дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше* здійснюється аналіз аксіологічної семантики паремій з компонентами на позначення чотирьох стихій та порівнюються ціннісні картини світу двох культур – слов'янської та германської. У дослідженні *уточнено* критерії розрізнення прислів'їв і приказок та їх статус у фразеології, а також методологію інтерпретації аксіологічної семантики паремій. *Розроблено* класифікацію цінностей у слов'янській та германській картинах світу на основі поєднання двох критеріїв розрізнення: за функціональним принципом та відповідністю потребам людини у соціальному житті. У дисертаційному дослідженні також здійснено теоретичне обґрунтування кореляції між поняттями цінності, оцінки, оцінності, експресивності та емоційності, що є предметом наукових дискусій у гуманітарному дискурсі.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що результати та висновки роботи сприяють уточненню понятійно-термінологічної системи пареміології та лінгвоаксіології, а також поглибленню наукових знань про аксіологічну семантику паремій та способи її реалізації.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані в курсах з «Лінгвокультурології», «Пареміології», «Лінгвоаксіології» та «Теорії цінностей», «Народознавства». Крім того, результати дослідження, висвітлені у загальних висновках, можуть стати підґрунтям у

дослідженнях з «Теорії мовної комунікації», зокрема в аспекті вивчення діалогу культур.

Апробацію основних положень і результатів дослідження здійснено на 5 наукових, науково-практичних та науково-методологічних конференціях, з них 4 – *міжнародні*, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії» (Одеса, 2016), Міжнародна науково-практична конференція «Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Одеса, 2016), Міжнародна наукова конференція «Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках» (Днепр, 2017); 1 – *всеукраїнська*: Всеукраїнська конференція «Могилянські читання» (Миколаїв, 2017); результати досліджень обговорювались на засіданнях, а також науково-методичних семінарах кафедри англійської філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили та на щорічних науково-методичних конференціях Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Могилянські читання» (м. Миколаїв, 2012-2018 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи викладено у 9-ти одноосібних наукових публікаціях, серед яких 3 статті опубліковано у фахових збірниках наукових праць, визначених МОН України, що відображають основні результати дослідження; 2 – у зарубіжних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, а також 4 публікації апробаційного характеру.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційне дослідження загальним обсягом 288 сторінки (основний текст дисертації становить 195 сторінок) складається зі вступу, трьох основних розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 385 позиції) та п'яти додатків (43 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, вказано форми апробації і структуру роботи.

Перший розділ дисертаційної роботи «**Теоретичні засади дослідження культурної специфіки мовних одиниць**» складається з чотирьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «**Мова як соціальне й культурне явище**» містить стислий огляд лінгвофілософських концепцій про взаємозв'язок мови й культури, зокрема механізм семантизації культурної інформації в мовних одиницях.

Зазначається, що дослідження взаємозв'язку мови й культури проводяться не лише в *лінгвістиці* (В. фон Гумбольдт, О. О. Потебня, Ш. Баллі, І. О. Бодуен де Куртене, Е. Сепір, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров та інші), але й у *філософії* (І. Гердер, К. Фосслер, К. Леві-Строс, Г. Г. Гадамер, М. Гайдегер), а також у *культурології* (Ю. М. Лотман).

Оскільки мова є універсальним засобом відображення культури того суспільства, яке нею розмовляє, одним із механізмів фіксації культурної інформації в мові, на думку дослідників (В. М. Телії, О. Д. Апресяна, М. Ф. Алефіренко, С. В. Іванової, З. З. Чанишевої, І. М. Кобозевої), є *культурна конотація*, що визначається в дисертаційній роботі як образно-асоціативне переосмислення властивостей денотата, що співвідноситься з певною шкалою цінностей і відображає суспільну свідомість.

Культурна конотація відіграє важливу роль в інтерпретації *картини світу* окремого народу, оскільки пов'язана з колективними уявленнями про оточуючий світ. Елементом загальної картини світу є *ціннісна картина світу*, яка, на думку В. І. Карасика, відображається в мові за допомогою оцінних суджень, співвіднесених з певними кодексами (юридичними, релігійними, моральними), загальноприйнятими раціональними судженнями, типовими народними й популярними літературними сюжетами.

Враховуючи те, що ціннісна картина світу репрезентується в пареміях за допомогою образів, що становлять основу культурної конотації, у дослідженні було з'ясовано асоціативно-символічні значення природних стихій, зафіксовані в лексикографічних джерелах, зокрема словниках символів. Виявлено, що образи стихій характеризуються неоднозначністю, оскільки поєднують у собі як творчі, так і деструктивні властивості.

У підрозділі 1.2. **«Прислів'я та приказки як різновиди паремій: мовно-культурна специфіка та їх статус серед суміжних понять»** розкрито понятійні характеристики паремії як різновиду фольклорного тексту, з'ясовано критерії диференціації прислів'їв та приказок, а також їх відмінність від суміжних явищ фразеології (фразеологізмів та книжних афоризмів), визначено статус прислів'їв та приказок у фразеології.

У лінгвістиці традиційно прислів'я та приказки досліджуються із *функціонального* (Л. І. Шагіяхметова, О. В. Мерзлікіна, В. В. Прутчикова), *когнітивного* (Ю. В. Абрамова, С. В. Євраєва, Р. Р. Нонеск), *структурного* (Г. Ю. Садова, К. В. Дворова) та *лінгвокультурного* (Т. В. Яценко, З. Г. Коцюба) аспектів. Вивчення фольклорних афоризмів із позицій *лінгвоаксіології* знаходиться на стадії розвитку, як, власне, і нова для лінгвістики галузь.

Прислів'ям та приказкам притаманні такі характерні ознаки паремій, як *двобічний характер* (паремія має як план змісту, так і план вираження), *логічна завершеність*, *усталеність* та *відтворюваність* у мовленні, здатність до *узагальнення*, *співвіднесеність з актом мовлення*, а також *системність*. Головна різниця між цими двома формами народної творчості полягає в тому, що *прислів'я* становлять замкнені кліше, ілюструють певну закономірність, регулярно повторюване явище, постійне правило або звичай, тому мають вищий ступінь узагальненості, ніж *приказки*, які, у свою чергу, існують у формі незамкнених кліше зі вказівкою на конкретний випадок. До інших особливостей цих фольклорних афоризмів належить співвіднесеність із ситуацією, існування у формі речення (на відміну від *фразеологізмів*) та колективний характер (що відрізняє їх від *книжних афоризмів*).

У підрозділі 1.3. «*Оцінна категоризація світу та мовні способи її вираження*» з'ясовуються базові поняття лінгвоаксіології, а також структурні та класифікаційні особливості категорій оцінки та цінності.

У лінгвістиці оцінка вважається семантичною категорією і розглядається в структурі значення мовної одиниці як частина конотації. Серед праць, присвячених мовній оцінці, визначальними є дослідження О. М. Вольф, Н. Д. Арутюнової, В. М. Телії, В. І. Карасіка, Г. Ф. Гібатової, В. В. Квашиної, О. А. Дормідонтової, Л. В. Коцюбинської, О. А. Кузіної, О. І. Лизлова, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної та ін. Зокрема, оцінність паремій досліджували Н. М. Семененко, О. Ю. Рвачева, А. К. Погребняк.

Структура оцінки є багатокомпонентною і складається з *суб'єкта, об'єкта та оцінного предиката* (В. М. Вольф), а також може містити *власне оцінку* (абсолютну або порівняльну) та *підставу оцінки* – культурну установку або стереотип (Г. В. Токарев). В імпліцитній формі у структурі оцінки завжди наявна *шкала оцінок або стереотипи*, на які спирається суб'єкт у своєму оцінному судженні.

Цінність як значущість об'єкта для суб'єкта формується на основі оцінки. У дослідженні розроблено класифікацію цінностей з урахуванням функціонального критерію та принципу відповідності потребам людини, згідно з якими було виокремлено два типи цінностей: *орієнтаційно-нормативні* (встановлюють загальноприйняті норми поведінки відповідно до існуючих у мовній спільноті ідеалів та допомагають носію мови пристосуватися до них) та *смишлужиттєві* (допомагають зрозуміти кінцеву мету існування, наповнити життя значущістю, зрозуміти необхідні для збереження життя й функціонування організму елементи). Перший тип охоплює *компетентнісні та соціалізаційні* цінності. У межах другого типу визначено *вітальні та природні* види цінностей.

У підрозділі 1.4. «*Методика аналізу аксіологічної семантики паремій у межах лінгвокультурного підходу*» описано принципи аналізу аксіологічної семантики паремій.

Процес інтерпретації аксіологічної семантики паремій базується на *лінгвокультурному підході*, сутність якого полягає у вивченні мови як феномену культури і виразника національної ментальності.

Складність та багатоаспектність паремій потребують уточнення з питання дослідження їх як знаків мови, мовлення або фольклорних одиниць. Такі риси, як відтворюваність у готовому вигляді, можливість синонімії, омонімії, антонімії та здатність вступати в синтагматичні та парадигматичні зв'язки свідчать про те, що прислів'я та приказки є насамперед знаками *мови*.

Судження про цінність об'єкта чи феномену дійсності реалізується за допомогою інтерпретації асоціативного образу, який становить основу культурної конотації (В. М. Телія, М. Л. Ковшова).

Для виявлення оцінки, на основі якої в подальшому виокремлювалася цінність, було використано *інтерпретаційний* аналіз. У дослідженні він охоплює такі стадії: 1) аналіз прямого значення паремії за допомогою лексико-семантичного методу; 2) аналіз форми виявлення оцінки (імпліцитна або експліцитна); 3) співвіднесення асоціативного образу зі стереотипною ситуацією, що виражена паремією, та

виявлення переносного значення (контекстуальний аналіз); 4) співвіднесення оцінки із ситуацією, що відображена у прислів'ї, і виявлення цінності. Наведемо приклад. У прислів'ї «*стояча вода – калюжа*» денотативне значення свідчить про те, що рідина, яка перебуває у незмінному стані, поступово забруднюється. Експліцитно оцінка виражена пейоративним кваліфікатором «*калюжа*», тому вислів виражає негативну оцінку: «*калюжа*» – це погано, «*стояча вода*» рівнозначна калюжі, тому «*стояча вода*» – це погано, ознака «*стояча*» – також погано. Як бачимо, виявлена негативна оцінка відсутності плинності. Водночас в імпліцитному аспекті народний вираз позитивно оцінює воду, що оновлюється, адже якщо «*стояча*» – це погано, то «*рухлива*» – це добре, оскільки «*рухлива*» означає «*чиста*». У прагматичному значенні паремія містить застереження від статичного способу життя, нерухомості, натякаючи, що вони не принесуть користі. Отже, прислів'я «*стояча вода – калюжа*» виражає цінність оновлення та руху.

Другий розділ «**Цінності слов'янської та германської культур в пареміях з компонентами на позначення природних стихій**» складається з чотирьох підрозділів.

Підрозділ 2.1. «**Аксіологічний простір української пареміологічної картини світу**» присвячений аналізу аксіологічної семантики українських паремій з компонентами на позначення природних стихій. Встановлено, що в **українських** прислів'ях та приказках зі стихіями *вогонь, вода, повітря і земля*, згідно з розробленою в дисертаційному дослідженні класифікацією, реалізуються два типи цінностей. У межах **орієнтаційно-нормативного** типу найбільшу групу складають **соціалізаційні** цінності, серед яких переважну кількість становлять підгрупи **соціальних** цінностей – 20,1 % (*батьківщина: за рідною землею і в небі скучно; мир: кров – не вода, проливати шкода; праця: не той господар, що по землі бродить, а той, хто по ній за плугом ходить; приватна власність: кожний мельник на свій млин воду жене; рівність: багатому і під гору вода тече, а бідному і в долині треба криницю копати; сім'я: до свого роду – хоч через воду*) та цінностей **особистісного** характеру – 14,1 % (*відвага: відважний Артим іде сміло у воду і дим; гнучкість: став, як окунь проти води; трудна згода, де вогонь і вода; заощадливість (ілюструється шляхом негативної оцінки марнотратства): не задержиться в нього нічого, як у решеті вода; обережність у словах: вода все сполоче, тільки злого слова ніколи; своєчасність: гаси вогонь, поки не розгорівся; скромність: краще сухий хліб з водою, ніж паляниця з бідною; стриманість: глибока вода не каламутиться; тверезість: хмільна вода до добра не доведе; терпіння: у вогні залізо сталиться; щедрість (мотивується за допомогою ілюстрації жадібності як негативного явища: коло води лежав, а води просив), а менш численними є моральні цінності – 12,2 % (*добро: добрий чоловік і сусідів дім од вогню збереже; відповідальність: тобою так запоможешся, як кулаком на воду обіпрешся; в сімох водах руки мие; вірність: як проти сонця води не напиться, так з чужою жінкою або з чужим мужем не нажиться; воля: як психічна властивість людини, право робити вибір – не то молодець, що за водою пливе, а то молодець, що проти води; як право розпоряджатися ресурсами самостійно – не бачити панам нашої землі, як своїх вух; правда: їж хліб з сіллю і з водою, живи правдою святою; справедливість: дай землі,**

а вона дасть тобі). Найменшими підгрупами соціалізаційних цінностей є естетичні – 1,4 % (врода: гарна молодиця, хоч води напийся) та інтераціоналістські – 2,3 % (дружба: у друга вода солодша від ворожеського меду; кохання: краще в землі гнити, як з немилим жити) значущі елементи. Другу групу орієнтаційно-нормативного типу становлять компетентнісні цінності, серед яких більш вираженими є інтелектуальні – 14,3 % (завбачливість: не спитавши броду, не сунься у воду; розсудливість: багато диму – малий вогонь; у ліс дрова не возять, а в колодязь воду не лють; освіченість: науки ні вода не затопить, ні вогонь не спалить, ні злодій не вкраде) цінності у порівнянні зі світоглядними – 12,4 % (оновлення та рух: стояча вода – калюжа; вміння жити сьогоднішнім: вчорашньої води не доженеш; смирненість: лихо і під землею знайде). Другий тип складають **смісложиттєві цінності**, серед яких переважно реалізуються вітальні – 12 % (здоров'я: держи голову в холоді, а ноги в теплі – проживеш довгий вік на землі; їжа: нема голода, коли п'ється вода; обережність: з вогнем не жартуй, воді не вір, з вітром не дружи), а менш численною групою є природні цінності – 11,2 % (природа та природні елементи: вогонь - цар, а водиця – цариця; земля – наша мати, всіх годує; погодні умови: в маї стоячі води приносять лукам шкоди; в падолисті багато води – для лук великі шкоди).

У підрозділі 2.2. «Цінності російської пареміологічної картини світу» з'ясовуються значущі елементи російської культури, виражені в прислів'ях та приказках з компонентами на позначення природних стихій. Виявлено, що в **російських** пареміях у межах **орієнтаційно-нормативного** типу було виокремлено такі соціалізаційні цінності: інтераціоналістські – 1,3 % (дружба: на обіде все соседи, а пришла беда – они прочь, как вода), моральні – 14,3 % (добро: доброе дело и в воде не тает [тонет]; відповідальність: кто в кони пошел, тот и воду вози; воля: на людей глядя жить – решетом воду носить; правда: правда в огне не горит и в воде не тонет; справедливість: как ты к земле, так и она к тебе), соціальні – 17 % (батьківщина: на чужбине родная земля во сне снится; праця: не поклоняйся до земли, и грибка не подымеешь; приватна власність: на чьей земле, того и сено; рівність: и пономарь, и владыка в земле равны; сім'я: муж с женой, что мука с водой: сболтат сболтаешь, да не разболтаешь), цінності особистісного характеру – 16,3 % (гнуцькість: буря только рошу валит, а кусты к земле гнет; заощадливість: моту денег подарить – что на воду пустить; обережність у словах: недоброе слово больше огня жжет; своєчасність: поздно шукать на сковородке вспоминать о воде; скромність: лучше хлеб с водой, чем пирог с бедой; стриманість: на сердитых [обиженных] воду возят; тверезість: пей воду, вода не смутит ума; на воде ноги жидки, а на вине жиже того; терпіння: золото огнем искушается, а человек – напастями; щедрість: воду жалеть – и каши не сварить). Серед орієнтаційно-нормативних компетентнісних цінностей в матеріалі дослідження було виявлено інтелектуальні – 22 % (завбачливість: не плюй в колодець, пригодиться воды напиться; освіченість: умного учит, как доброго коня в поводу водить, а дурака учит, как в бездонную кадь воду лить; розсудливість: бел снег, да по нем собака бежит, черна земля, да хлеб родит) та світоглядні – 14,3 % (оновлення та рух: стоячая вода плесенью покрывается; на тихой воде больше мусору несет;

вміння жити сьогоднішнім: пролиту воду не збереш; смирненість: лягушке волон не быть, сколько воды не пить). **Смисложиттєвий** тип нараховує дві групи цінностей у матеріалі дослідження: вітальні – 9,4 % (здоров'я: вода студёна – тело ядрёно; їжа: мельница сильна (работает) водой, а человек едой; обережність: с моря жди горя, а от воды – беды) та природні – 5,4 % (природа та природні елементи: лес и вода – родные брат и сестра; держись за землю-матушку – она одна не выдаст; погодні умови: много снегу – много хлеба, много воды – много травы; снега надует – хлеба прибудет, вода разольется – сена наберется).

У підрозділі 2.3. «**Ціннісне значення англійських паремій з компонентами на позначення природних стихій**» здійснюється аналіз аксіологічної семантики англійських прислів'їв та приказок зі стихіями вогонь, вода, повітря і земля. В **англійських** пареміях соціалізаційні цінності (**орієнтаційно-нормативний тип**) нараховують інтераціоналістські – 1,5 % (дружба: a real friend takes the hand of his friend in overwhelming worry and fire; кохання: for people who love even water is sweet), моральні – 8 % (добро: good words quench more than a bucket of water; відповідальність: air castles are good, now put foundations under them; правда: crime leaves a trail like a water beetle; like a snail, it leaves its silver track; like a horse mango it leaves its smell; воля: you can lead a horse to water, but you can't make him drink; справедливість: fight fire with fire), соціальні – 25 % (батьківщина: I would rather see the smoke from my own chimney than the fire on another's hearth; праця: little drops of water make a mighty ocean; повага до особистого життя: you should know a man seven years before you can stir his fire, приватна власність: don't water your friend's garden when yours is full of weeds; рівність: from the same mouth comes hot and cool air; the earth is a beehive, we all enter by the same door but live in different sells; сім'я: blood is thicker than water; стабільність місця проживання: three moves are as bad as fire), цінності особистісного характеру – 12,5 % (відвага: he that is afraid of water, will not get into the boat; гнучкість: fire with seasoned wood and work with flexible people are easy; заощадливість: don't throw away your dirty water until you get clean; лідерство: he who fears fire cannot be a leader; обережність у словах: as fire kindled by bellows, so is anger by words; своєчасність: he did not shoot the hare, but the pot is already on fire; скромність: better a little fire to warm us, than a great (big) one to burn us; стриманість: fire drives out fire; fire in the heart sends smoke into the head; тверезість: he who only drinks water does not get drunk; терпіння: he who wants a fire must be able to bear smoke; щедрість: more water will suit the ducks best), а компетентнісні – інтелектуальні – 29 % (завбачливість: kindle not a fire that you cannot extinguish; освіченість: zeal without knowledge is fire without light; розсудливість: a fire cannot be wrapped with paper) та світлоглядні – 9 % (вміння жити сьогоднішнім: the mill cannot grind with the water that is past; неквапливість: soft fire makes sweet malt; оновлення та рух: mills will not grind if you give them no water; смирненість: much water goes by the mill the miller knows not of; надія: in the coldest flint there is hot fire). **Смисложиттєві цінності** охоплюють вітальні – 6 % (здоров'я: three things give us hardy strength: sleeping on hairy mattresses, breathing cold air, and eating dry food; обережність: it won't do to trifle with fire) та природні цінності (природа та природні елементи: both

water and fire should be treated with respect; погодні умови: water in May is bread all the year) – 9 %.

Підрозділ 2.4. «**Німецька ціннісна картина у світлі паремій з компонентами на позначення природних стихій**» присвячений виявленню значущих елементів німецької культури. З'ясовано, що в **німецькій** ціннісній картині світу, згідно з матеріалом дослідження, були виявлені такі різновиди цінностей: інтераціоналістські – 0,5 % (дружба: *besser ein Glas Wasser beim Freunde als Wein beim Feinde*), моральні – 9,2 % (добро: *das Feuer nicht zehrt, sondern bewährt*; відповідальність: *der Barbier muss nicht mit kaltem Wasser ein seifen*; правда: *reines Wasser ist die beste Augensalbe*; справедливість: *bei Wasser und Brot leidet die Arbeit Not*; честь: *besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande*), соціальні – 10 % (батьківщина: *besser im eigenen Lande Wasser trinken, als im fremden Bier*; мир: *Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank*; праця: *Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen*; приватна власність: *wer Feuer rufen hört, denkt zuerst an sein Haus*; рівність: *das Feuer verzehrt eher eine Strohütte als einen Palast*; сім'я: *Blut ist dicker als Wasser*), цінності особистісного характеру – 19 % (відвага: *wer nicht ins Wasser geht, kann auch nicht schwimmen lernen*; вдячність: *wer dir einen Tropfen Wasser schenkt, dem lohne mit einem nie versiegenden Borne*; гнучкість: *hat man kein Wasser, so löscht man mit Mist*; заощадливість: *man muss nicht zu viel Wasser drein schütten*; лідерство: *der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst*; обережність у словах: *das Wasser wäscht alles weg, nur schlechte Rede nicht*; своєчасність: *das Wasser kommt zu spät, wenn der Spinnrocken brennt*; скромність: *drei Hände voll Wasser sind besser als eine Krone*; стриманість: *eingeschlossen Feuer gibt grosse Hitze*; тверезість: *Wasser ist besser als Wein*; терпіння: *wer das Feuer haben will, muss den Rauch leiden*; щедрість: *zu viel Wasser ertränkt den Müller*), що в сукупності формують групу соціалізаційних цінностей **орієнтаційно-нормативного типу**. Другу групу цього типу складають компетентнісні цінності, серед яких було виявлено інтелектуальні – 27 % (завбачливість: *es ist leicht, ein Feuer anzünden, schwer aber dasselb zu löschen*; освіченість: *die Luft bläht die Sackpfeife auf und Hoffart den Narren*; розсудливість: *brennen dir am Rhein die Sohlen, musst du nicht Wasser aus der Donau holen*) та світоглядні – 16 % (вміння жити сьогоднішнім: *das Wasser von gestern treibt heute die Mühle nicht*; надія: *ein Feuer, das verlöschen will, flackert vor noch einmal auf*; неквапливість: *ein gelindes Feuer macht das beste Malz*; оновлення та рух: *je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser*; смирненість: *ein salziger Brunnen kann kein süß Wasser geben*). В межах **смисложиттєвого типу** цінностей реалізуються вітальні – 12,3 % (здоров'я: *reine Luft ist halbes Leben; gesunde Luft macht die Ärzte arm*; їжа: *auch Wasser trinken macht die Kinder stark*; обережність: *man muss dem Feuer nicht zu nahe gehenma wer dem Feuer zu nahe geht, verbrennt sich*) та природні цінності – 6 % (природа та природні елементи: *Feuer ist das halbe Leben; ohne Feuer ist kein Leben*; погодні умови: *wenig Wasser im Januar, viel Wein, bei vielem Wasser wird's wenig sein; wenn das Wasser bläsert, regnet es bald*).

У третьому підрозділі «**Оцінність та структурно-семантичні особливості паремій у слов'янській та германській культурах**» висвітлюються способи

вираження категорії оцінки в матеріалі дослідження, а також описуються спільні риси та розбіжності в прислів'ях чотирьох мов.

У матеріалі дослідження серед *експліцитних* способів вираження оцінки, згідно з класифікацією О. Б. Абакумової, були виявлені такі: компаративні конструкції різного типу (з прикметниками у відповідному ступені порівняння, порівняльними сполучниками, метафоричні порівняння), некомпаративні конструкції, негація, меліоративні та пейоративні кваліфікатори (прикметники, дієслова, дієприкметники з оцінним значенням), а також прогнозування, рекомендація та застереження як комунікативні форми вираження оцінки в пареміях.

Імпліцитним засобом реалізації категорії оцінки в матеріалі дослідження є культурна конотація, сутність якої полягає в розкритті значення асоціативно-образної основи паремії та зіставленні її зі стереотипною ситуацією, яку ілюструє народний вираз. У прислів'ях та приказках часто поєднуються обидва способи вираження оцінки, проте переважає імпліцитна форма реалізації аксіологічної семантики, оскільки народна творчість є результатом осягнення дійсності та пов'язана з процесами метафоризації накопичених нацією знань із метою передачі їх майбутнім поколінням у стислій формі, проте з глибоким змістом.

Щодо спільних та відмінних рис у пареміях із компонентами на позначення природних стихій, слід зазначити, що матеріал дослідження свідчить про тісні мовні контакти в межах чотирьох мов. У матеріалі дослідження трапляються як повні структурно-семантичні відповідники (укр. *немає диму без вогню*; рос. *нет дыма без огня*; англ. *there is no smoke without fire*; нім. *kein Rauch ohne Feuer*), так і частково еквівалентні вирази (англ. *little drops of water make a mighty ocean*, нім. *wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser*, та навпаки: укр. *хоч хліб із водою, аби, серце, з тобою*, рос. *сухари с водою, лишь бы сердце с тобою*). Проте зустрічаються паремії, що свідчать про протилежність поглядів на окрему ситуацію в різних мовних спільнотах, наприклад: англ. *fight fire with fire* – укр. *вогонь вогнем не побореш*.

ВИСНОВКИ

У загальних висновках до дисертаційної роботи подано узагальнений огляд основних результатів проведеного дослідження.

Аналіз теоретичного доробку з проблематики дослідження уможливив з'ясування сутності взаємозв'язку мови й культури, визначення поняття оцінки та цінності, а також виявлення різниці між прислів'ями та приказками та визначення їх статусу в галузі фразеології.

У результаті дослідження встановлено, що в лінгвокультурології проблема взаємозв'язку мови й культури досліджується у зв'язку з поняттям картини світу, яка вважається сукупністю знань про навколишнє середовище, що зафіксовані в мові. Однією зі складових загальної картини світу вважається *ціннісна картина світу*, центральним елементом якої є *цінність* – значимість певного об'єкту, феномену реальності, певного явища для особистості або суспільства в цілому, яка

породжується потребою. З точки зору функціонування головне призначення цінностей полягає у встановленні сенсу буття (*конститутивна функція*), визначенні моделей суспільно прийнятої поведінки (*орієнтаційна функція*) та регулюванні суспільних відносин за допомогою створення норм та вимог (*нормативна функція*).

Передумовою формування цінності є *оцінка*, що визначається як ставлення об'єкта до предмета. Оцінна категоризація пов'язана з поняттями експресивності, емоційності та оцінності. Хоча дослідники не дійшли згоди щодо чітких критеріїв розмежування цих категорій, все ж таки оцінці приписується окремий статус. Слід також розрізняти оцінку як судження та оцінність як здатність виражати оцінку.

Пареміологічний контекст вважається доцільним матеріалом дослідження з точки зору аксіологічної семантики, оскільки прислів'я та приказки узагальнено відображають побутові ситуації, містять оцінку різних явищ та характеризуються дидактичною спрямованістю. Культурні знання, зокрема ціннісні значення, зафіксовані в пареміях, реалізуються за допомогою *культурної конотації* – особливого семантичного утворення, що мотивується асоціативним образом у межах культурних стереотипів. Деякі дослідники розрізняють культурну та лексичну конотації, головна різниця між якими полягає в тому, що культурна конотація більш віддалена від денотата, ніж лексична, адже стосується не самого предмету позначення, а його властивостей. Крім того, лексична конотація вважається суб'єктивним явищем, а культурна – об'єктивним.

Аналіз асоціативно-символічних значень образів *вогню, води, повітря та землі*, зафіксованих в лексикографічних джерелах, показав, що сприйняття стихій характеризується неоднозначністю. Оскільки цим природним елементам притаманні одночасно як творчі, так і деструктивні властивості, їх асоціативно-символічна семантика поєднує позитивні та негативні конотації.

Під час аналізу культурно-конотативного значення паремій у матеріалі дослідження були виявлені *орієнтаційно-нормативні та смисложиттєві* цінності. У межах першого типу трапляються компетентнісні (інтелектуальні та світоглядні) та соціалізаційні (соціальні, цінності особистісного характеру, моральні, інтеракціоністські, естетичні). Другий тип охоплює вітальні та природні цінності.

У результаті порівняння англійських, німецьких, російських та українських паремій з компонентами на позначення природних стихій були виявлені ціннісні риси, що споріднюють *слов'янську та германську* культури, зокрема до них належать *дружба, добро, відповідальність, правда, справедливість, батьківщина, праця, приватна власність, рівність, сім'я, гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість, завбачливість, освіченість, розсудливість, оновлення та рух, вміння жити сьогоденням, смиренність, здоров'я, обережність, природа та природні елементи*, а також *погодні умови*. Крім того, *українську та німецьку* ціннісні картини світу, згідно з матеріалом дослідження, об'єднують цінності *миру та їжі*, які не були виявлені в *англійській* мові. У свою чергу, цінність *відваги* реалізується в *українських та німецьких* пареміях з компонентами на позначення природних стихій, на відміну від російських та англійських. З *англійською* культурою *українську* об'єднує цінність *кохання*, за даними матеріалу дослідження. Однак в *німецьких та російських*

пареміях з компонентами на позначення природних стихій цієї цінності не було виявлено, хоча це не свідчить про її відсутність в картині світу цих націй. Значущість *воли* є спільною для *російської, української та англійської* картин світу за даними дослідження. Окремо слід зазначити, що *германську* ціннісну картину світу вирізняють цінність *лідерства та неквапливості*. Специфічною для *української* культури є цінність *вроди*, а для *німецької* – *вдячності*, що не повторюється в решті матеріалу.

Виявлені цінності співвідносяться з рисами національного характеру англійців, німців, українців та росіян, що знаходять своє висвітлення у соціо-культурних (Г. Лозко, С. В. Лур'є, Н. О. Лоський, К. Kumar (К. Кумар), Р. Mandler (П. Мандлер) та ін.) та лінгвістичних (В. Ригованова, І. М. Кобозєва) дослідженнях, однак не обов'язково співпадають. Наприклад, цінність *тверезості*, що міститься в слов'янських пареміях з компонентами на позначення природних стихій, у стереотипному сприйнятті менш виражена в національному характері цих народів.

Способи вираження оцінки в пареміях з компонентами на позначення природних стихій варіюються у вживанні *експліцитних* (пейоративних або мейоративних кваліфікаторів) та *імпліцитних* (культурна конотація) засобів. Помітною є тенденція до переважного використання імпліцитної форми оцінки.

У результаті аналізу спільних та відмінних рис у структурно-семантичному аспекті паремій були виявлені еквівалентні та частково схожі народні афоризми, що свідчить про мовні контакти у межах слов'янської та германської культур. Проте, в різних мовах трапляються суперечливі фольклорні вислови, які вказують на різний спосіб сприйняття світу.

Щодо образів стихій, зауважимо, що в германських та слов'янських пареміях переважно використовуються образи *вогню, води та землі*. У свою чергу, образ *повітря* є менш уживаним, хоча трапляється в поодиноких випадках в англійських та російських пареміях. У порівнянні з ними німецькі прислів'я та приказки характеризуються більшою частотністю вживання образу повітря, хоча вона менша за ступінь вживання образів інших стихій. Імовірно, це обумовлено нейтральністю стихії, адже повітря, на відміну від його динамічного прояву – вітру, є субстанцією аморфною та статичною. Особливістю слов'янської культури, зважаючи на образи природних стихій, є надання майже священного значення образу землі, що, імовірно, пояснюється культом землі-матері у слов'янській міфології та звідси шанобливим ставленням до землеробства. В германській культурі, за даними матеріалу дослідження, цього помічено не було.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в подальшому аналізі аксіологічної семантики паремій з іншими компонентами та/або в інших мовах та зіставленні їх з рисами національного менталітету, що дасть змогу встановити ступінь наближеності мовної спільноти до сформованого у колективній свідомості ідеалу і становитиме важливий внесок в розробку теоретично-методологічного апарату лінгвоаксіології. Доцільним також буде аналіз аксіологічної семантики паремій у комунікативному аспекті (тобто як знаків мовлення).

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у фахових виданнях України:

1. Саламатіна Я. О. Поняття цінності у філософсько-психологічному й лінгвістичному аспектах. *Наукові праці*. Серія «Філологія. Мовознавство»: збірник наукових праць. Миколаїв, 2016. Випуск 266. Том 278. С. 114–117 (0,6 друк. арк.).
2. Сулейманова Я. О. Реалізація категорій оцінки та цінності в семантиці українських паремій з лексичним компонентом «вода». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія»: збірник наукових праць. Одеса, 2016. Випуск 24. Том 1. С. 160–163 (0,5 друк. арк.).
3. Сулейманова Я. О. Ціннісні риси менталітету німецького народу крізь призму прислів'їв із компонентами Wasser та Feuer. *Південний архів*. Філологічні науки: збірник наукових праць. Херсон, 2017. Випуск 70. С. 154–157 (0,5 друк. арк.).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

4. Саламатіна Я. О. The axiological aspect of English proverbs with the lexical component “fire”. *«Молодой учёный»*. Казань, 2015. №21 (101). С. 94–96 (0,25 друк. арк.)
5. Сулейманова Я. О. Ценностная картина мира русской культуры в паремиологическом контексте (на материале пословиц с компонентами-наименованиями природных стихий). *Universum: Филология и искусствоведение* : електрон. научн. журн. Москва, 2017. № 6(40). С. 31–34.
URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/4930> (дата звернення: 14.06.2017). (0,5 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Саламатіна Я. О. Прислів'я як засіб вербалізації ціннісної картини світу. *«Ольвійський форум-2013»: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 5-9 червня, 2013 р.). Миколаїв, 2013. С. 134–135 (0,1 друк. арк.).
7. Сулейманова Я. О. Лінгвокультурні особливості семантики українських паремій з лексичним компонентом *вода*: аксіологічний аспект. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 вересня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 85–86 (0,1 друк. арк.).
8. Сулейманова Я. О. Культурна конотація як засіб вербалізації світоглядної інформації. *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 грудня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 103–104 (0,1 друк. арк.).

9. Сулейманова Я. О. Місце прислів'їв у лінгвістиці. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках* : сборник VIII Международной научной конференции (Днепр, 6-7 апреля, 2017 г.). Днепр, 2017. С. 160-162 (0,2 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Сулейманова Я. О. Аксиологічна семантика паремій з компонентами на позначення природних стихій: вода, вогонь, повітря і земля (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2018.

Дослідження присвячено виявленню та порівнянню елементів ціннісної картини світу в германській та слов'янській культурах шляхом аналізу аксіологічної семантики англійських, німецьких, російських та українських прислів'їв та приказок, що містять лексеми на позначення природних стихій.

У дисертації вперше здійснюється аналіз аксіологічної семантики паремій з компонентами на позначення чотирьох стихій, порівнюються ціннісні картини світу двох культур – слов'янської та германської. У дослідженні також уточнено критерії розрізнення прислів'їв та приказок, окреслено їх статус у фразеології та подано методологію інтерпретації аксіологічної семантики паремій.

Крім того, у роботі обґрунтовано сутність зв'язку між мовою та культурою, пояснено механізм семантизації культурної інформації (культурну конотацію), визначено асоціативно-символічні значення природних стихій – *вогонь, вода, повітря* та *земля* в лексикографічних джерелах, виявлено способи вираження оцінки. Розроблено класифікацію цінностей у слов'янській та германській картинах світу на основі поєднання двох критеріїв розрізнення: за функціональним принципом та відповідністю потребам людини в соціальному житті. Крім того, у дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне обґрунтування кореляції між поняттями цінності, оцінки, оцінності, експресивності та емоційності, що є предметом наукових дискусій у гуманітарному дискурсі.

У результаті дослідження встановлено спільні й відмінні елементи у германській та слов'янській ціннісних картинах світу.

Ключові слова: паремія, культурна конотація, оцінка, цінність, ціннісна картина світу.

АННОТАЦИЯ

Сулейманова Я. О. Аксиологическая семантика паремий с компонентами на обозначение природных стихий: вода, огонь, воздух и земля (на материале английского, немецкого, украинского и русского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Государственное учреждение

«Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса, 2018.

Исследование посвящено выявлению и сравнению элементов ценностных картин мира в германской и славянской культурах посредством анализа ценностного значения английских, немецких, русских и украинских пословиц и поговорок, содержащих лексемы на обозначение природных стихий.

В исследовании обоснована сущность связи языка с культурой, рассмотрены понятийные черты культурной коннотации как механизма семантизации культурной информации в языке, а также картины мира, в частности ценностной, поданы ассоциативно-символические значения компонентов *огонь, вода, воздух* и *земля* в лексикографических источниках (словарях символов). Кроме того, в работе объяснена культурная специфика паремий, исследованы теоретические взгляды на основные понятия лингвоаксиологии (оценку, ценность).

В результате анализа теоретических работ, посвящённых проблеме интерпретации семантики пословиц, сформирована методология диссертационного исследования, осуществляемая в рамках лингвокультурологического подхода и основанная на принципе рассмотрения паремий, прежде всего, как знаков языка. Вследствие этого, аксиологическая семантика паремий интерпретируется без учёта речевого контекста их реализации. Главным методом выявления ценностей, зафиксированных в паремиях, стал интерпретационный анализ, включающий в себя анализ прямого значения паремии на основе лексико-семантического метода, определение формы реализации оценки (эксплицитная или имплицитная), соотношение ассоциативного образа со стереотипной ситуацией, иллюстрированной в пословице и выявление коннотативного значения, определение ценности.

Научная новизна диссертационной работы состоит в том, что впервые проводится анализ аксиологической семантики паремий с компонентами на обозначение четырёх стихий (*огня, воды, воздуха* и *земли*) и сравниваются элементы ценностных картин мира двух культур – германской и славянской. В исследовании также *уточнены* критерии дифференциации пословиц и поговорок, а также методология интерпретации аксиологической семантики паремий. Кроме того, разработана классификацию ценностей на основе синтеза функционального критерия и критерия потребностей человека в социальной жизни. В работе также теоретически обосновано соотношение понятий оценки, оценочности, экспрессивности и эмоциональности, которые являются предметом научных дискуссий.

В результате исследования установлены общие и различные элементы в *германской* и *славянской* ценностных картинах мира. Среди родственных ценностей в обеих культурах выявлены ценности *дружбы, добра, ответственности, правды, справедливости, родины, труда, частной собственности, равенства, семьи, гибкости, бережливости, осторожности в словах, своевременности, скромности, сдержанности, трезвости, терпения, щедрости, предусмотрительности, образованности, рассудительности, обновления, умения жить сегодняшним днём, смирения, здоровья, осторожности, природы и природных элементов, а также погодных условий. Украинскую и немецкую культуры в соответствии с данными*

материала объединяют ценности *мира* и *пищи*, которые не были выявлены в *английской* культуре. В свою очередь, ценность *отваги* реализуется в *украинских* и *немецких* паремиях, в отличие от *русских* и *английских*. Для *германской* культуры характерны ценности *лидерства* и *неторопливости*. Специфической чертой для украинской ценностной картины мира, как показал материал исследования, является ценность *красоты*.

Ключевые слова: паремия, культурная коннотация, оценка, ценность, ценностная картина мира.

SUMMARY

Suleimanova Y. O. The Axiological Semantics of Proverbs with the Components to Denote Natural Phenomena: *Water, Fire, Air and Earth* (on the material of English, German, Ukrainian and Russian languages). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2018.

The research paper is aimed at determining and comparing the elements of Germanic and Slavic value-based world images through the analysis of the axiological semantics of proverbs and proverbial sayings with components to denote natural phenomena (*water, fire, air and earth*).

The scientific novelty of the thesis is that the axiological semantics of proverbs with the components to denote four natural phenomena has not been studied before. Moreover, the research paper presents the comparison of the value-based world images of two cultures – Germanic and Slavic. It also specifies the distinctive criteria of the proverb and proverbial saying, as well as their status within the field of phraseology, and the methodology of the interpretation of axiological semantics.

Furthermore, the thesis substantiates the essence of the language and culture interrelation, views cultural connotation as the mechanism of the semantization of cultural information, defines the associative-symbolic meanings of natural phenomena – *fire, water, air and earth* – on the basis of lexicographic sources, reveals the means through which evaluation is manifested. The research contains the classification of values in Germanic and Slavic cultures that has been developed on the basis of two criteria: a functional one and the criterion of people’s needs in social life. The theoretical substantiation of. The thesis explores the correlation between the notions of value, evaluation, evaluativeness, expressiveness and emotionality that remain debatable issues in social studies.

Based on the result of the research, the paper covers common and distinctive elements of Germanic and Slavic value-based world images.

Key words: proverb, cultural connotation, evaluation, value, value-based world image.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009